

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

DUCHOVNÉ, INTELEKTUÁLNE A POLITICKÉ POZADIE
CYRILOMETODSKE MISIE
PRED JEJ PRÍCHODOM NA VEĽKÚ MORAVU

BYZANTSKÁ MISIA KONŠTANTÍNA A METODA VO SVETLE SLOVENSKEJ A ČESKEJ HISTORIOGRAFIE

Beáta Pintérová

Katedra histórie FF UKF v Nitre

Pôsobenie Konštantína-Cyrila a Metoda úzko súvisí s dejinami jedného zo štátnych útvarov západných Slovanov - Veľkou Moravou. Na jej výskume mali záujem historici i archeológovia slovenskí i českí (zvlášť z Moravy).

V mojom príspevku sa pokúsim podať prehľad najvýraznejších zmien v názoroch, ktoré sa vyskytujú v naj reprezentatívnej ši ch dielach hlavných predstaviteľov slovenskej a českej historiografie, a to od obdobia po rakúsko-uhorskom vyrovnaní až po súčasnosť. Autorom, ani ich prácam, v ktorých sú vyslovené vedecky nedoložené „pravdy“, sa venovať nebudem, taktiež ani odbornou verejnosťou odmietnutými názormi. Názory slovenských a českých bádateľov sa v istých časoch dopĺňali, nadväzovali na seba, resp. prinajmenšom sa ovplyvňovali, preto ich uvádzam nadväzne a nie osobitne.

I napriek časovému vymedzeniu by som začala prehľad názormi *Fratiška Palackého*, jedného z popredných historikov svojich čias, a to z dôvodu, že pri študovaní prác z neskoršieho obdobia možno natrafiť na početné názory, ktoré vyslovil, štylizácie, ktoré použil už v polovici 19. storočia. Podľa neho o udalostiach týkajúcich sa 9. storočia „jen jeden jediný, avšak predúležitý skutek onoho veku zachoval se v paměti potomstva, jelikož jelikož símé jeho blah-plodné ujavší se pevné, odolalo bouřem všech potomních věkův, a i podnes ještě hojně a spasitelné ovoce milionum lidstva vydávati nepřestáva. Byloť to povolání obou filosofův Cyrilla i Methodia do Moravy, a jejich apoštolování mezi Slovany.“²¹¹

Palacký svoje názory vyslovil v období, v ktorom sa stal dominantnou ideológiou v európskej (teda i českej i slovenskej) historiografii nacionalizmus. Viedlo to historikov ku skutočnosti, že do popredia sa dostávali nie dejiny politického útvaru, v ktorom Slováci žili, ale vlastné národné dejiny.²¹²

²¹¹ PALACKÝ, E: *Dejiny národu českého v Čechách a v Morave*. Praha 1907, (reprint 1998), s. 36.

²¹² NIEDERHAUSER, E.: *A történetírás története Kelet-Európában*. Budapest 1995, s. 586.

Spomedzi slovenských vzdelancov sa v tomto období venoval histórii katolícky kňaz *František Viktor Sasinek* (1830-1914) v duchu romantických ideí. V súlade so súdobou historiografiou sa zaujímal zväčša o politické dejiny Slovákov v Uhorsku, ale v roku 1886 napísal i životopis Cyrila a Metoda.²¹³ Vo svojich prácach vyzdvihuje pôsobenie solúnskych bratov medzi Slovákami.²¹⁴

Július Botto (1848-1926), pochádzajúci z rodiny (gemerského) evanjelického kňaza, učiteľa a neskôr riaditeľa gymnázia v Revúcej,²¹⁵ zasiahol do vývinu slovenskej historiografie v druhej polovici 19. storočia.²¹⁶ Jeho syntéza *Slováci. Vývin ich národného povedomia* bola novátorská tým, že sa zaoberá len najstaršími dejinami, t. j. Veľkou Moravou, jej pádom a vznikom Uhorska za Štefana. Následné deje v stredoveku vynecháva, a pokračuje vo svojom výklade až obdobím národného obrodzenia. V súvislosti s pozvaním Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu sa zmieňuje len o posolstve k Michalovi III., o predchádzajúcom posolstve k pápežovi sa nezmieňuje. Zdôrazňuje dôležitosť misie Konštantína a Metoda i v tom, že hlásali slovo Božie v slovenskom jazyku, pričom možno povedať, že touto myšlienkou nadviazal Botto na Sasinka. Za dôležité tiež pokladá odlúčenie Slovákov od soľnohradského arcibiskupstva a pasovského biskupstva a založenie nového moravsko-panónskeho arcibiskupstva. V zániku slovanskej bohoslužby na Veľkej Morave vidí akoby predzvesť „žalostného pádu samej Moravy“.²¹⁷

Podrobne sa dejinami Veľkej Moravy v tomto období zaoberal český historik *Václav Novotný*²¹⁸, ktorý v duchu pozitivizmu dovŕšil obraz o „veľkosti“ Moravy a slovanských apoštolov v českej historiografii. „Dejiny“ Cyrila a Metoda spracoval v osobitnej práci filológ *František Pastrnek*²¹⁹.

V ďalšom období otvorili historici i jazykovedci otázku, ku ktorej vetve Slovanov Slováci patria. Mnohí z tých, ktorí sa do nej zapojili, vyslovili svoj názor aj o cyrilometodskej tradícii - v jednej štúdií i ďalší katolícky kňaz *Michal Matunák* (1866-1932).²²⁰

Po ukončení 1. svetovej vojny došlo k vzniku nových geograficko-politických útvarov. So vznikom Československa sa stalo možným, aby bola Veľká Morava vyhlásená za predchodcu reálne existujúceho štátu Čechov a Slovákov. Autorom tejto myšlienky nebol pravdepodobne ani český, ani

²¹³ Život sv. Cyrilla a Methoda. Turčiansky sv. Martin 1886.

²¹⁴ KUTNAR, F.-MAREK, J.: Přehledné dejiny českého a slovenského dějepiscetví. Praha 1997, s. 346-347.

²¹⁵ NIEDERHAUSER, E.: A történetírás torténete..., c. d., s. 587.

²¹⁶ OTČENÁŠ, M.: Slovenská historiografia v rokoch 1918-1945. Prešov 1994, s. 8.

²¹⁷ BOTTO, J.: Slováci-vývin ich národného povedomia. Bratislava 1971, s. 30-31.

²¹⁸ NOVOTNÝ, V.: České dejiny I. Praha 1912.

²¹⁹ PASTRNEK, E.: Dejiny slovanských apoštolů Cyrila a Methoda. Praha 1902.

²²⁰ NIEDERHAUSER, E.: A történetírás torténete...c. d., s. 592.

slovenský historik. Bola zverejnená francúzskym historikom Ernstom Deni-som.²²¹ V období existencie prvej Československej republiky sa stal „vychovávateľom“ množstva mladých slovenských historikov *Václav Chaloupecký* (1882-1951), profesor bratislavskej univerzity.²²² V diele *Staré Slovensko* sa podrobnejšie misiou Konštantína a Metoda nezaoberal.²²³ V Čechách však publikoval o „Ríši Velkomoravské“ viac.²²⁴

Politické zmeny v Európe v 30-tych rokoch 20-teho storočia, predovšetkým silnejúci vplyv národných socialistov v Nemecku, mali dosah na výsledky vedeckého výskumu i v niektorých štátoch strednej Európy.²²⁵ Spomedzi slovenských historikov pôsobil v tomto období *František Hrušovský* (1903-1956), ktorý sa v syntéze venovanej dejinám Slovákov dotkol i príchodu Konštantína a Metoda na Velkú Moravu, pričom i on zdôrazňoval dôležitosť ich príchodu medzi Slovákov. V Hrušovského diele sa vyskytujú podobné názory ako v dielach jeho predchodcov. Odlišne interpretuje skutočnosť, prečo kráľ Svätopluk „zanevrel na prísneho Metoda“. Stalo sa tak podľa neho preto, lebo „arcbiskup Metod vyčítaval kráľovi Svätoplukovi jeho hriešny život ... a hoci Nemcov nenávidel, podporoval radšej nemeckých kňazov, najmä nitrianskeho biskupa Wichinga...“²²⁶

Prvé práce *Jána Stanislava* (1904-1977) vznikali v 30-tych rokoch 20. storočia. Napísal viacero štúdií i monografiu o Veľkej Morave²²⁷ i o solúnskych bratoch. Okrem iného sa autor domnieva, že Konštantín a Metod nepokladali spočiatku moravskú misiu za svoje životné dielo a že sa pôvodne chceli vrátiť do Byzancie²²⁸. Začiatkom 40-tych rokov 20. storočia sa stalo v slovenskej historiografii aktuálnym hľadanie cetra Veľkej Moravy na území Slovenska. J. Stanislav v štúdiu z roku 1941 vyslovil domnienku, že arcibiskupským sídlom Metoda bola Nitra.²²⁹ Jeho tvrdenie a najmä jeho argumentácie a doklady

²²¹ HADLER, E: Historiografický mýtus Velké Moravy v 19. a 20. století. In: *Časopis Matice moravské*, 2001, 120, č. 2, s. 164.

²²² OTČENÁŠ, M.: c. d., s. 13-14.

²²³ CHALOUPECKÝ, V.: *Staré Slovensko*. Bratislava 1923, s. 10.

²²⁴ CHALOUPECKÝ, V.: *Ríše Velkomoravská*. In: *Idea československého štátu*. Red. Jan Kapras - Bohumil Nemeč - František Soukup. Praha 1936, s. 20-21.

²²⁵ BRATHER, S.: *Ethnische Interpretationen in der frühgeschichtlichen Archäologie*. Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. 2004, Ergänzungsbände 42., s. 21-22. O vplyve na slovenskú historiografiu viď stručne: HADLER, R: c.d., s. 166.

²²⁶ HRUŠOVSKÝ, E: *Slovenské dejiny*. Turčiansky sv. Martin 1939, s. 49-50.

²²⁷ STANISLAV, J.: *Ríša Velkomoravská*. Praha-Bratislava 1934.

²²⁸ STANISLAV, J.: *Slovanskí apoštolí Cyril a Metod a ich činnosť vo Velkomoravskej ríši*. Bratislava 1945.

²²⁹ STANISLAV, J.: *Slovienska liturgia na Slovensku a sídlo Metodovo a Gorazdovo*. In: *Historka slovacá I-II, 1940-41*, s. 5-43.

narazili na silný odpor v osobe významného slovenského historika Daniela Rapanta.²³⁰ K tejto otázke sa vyjadrili i ďalší historici.

Po ukončení druhej svetovej vojny sa viaceré štáty strednej a východnej Európy dostali do sféry vplyvu Sovietskeho zväzu, čo malo opäť vplyv aj na výsledky vedy. Štvrtá časť Slovenskej vlastivedy, venovaná dejinám Slovákov a Slovenska²³¹, ktorej autorom bol *František Bokes* (1906-1968), sa niesla v niektorých prípadoch v protinemeckom duchu,²³² „cítiť“ však aj skutočnosť, že bola napísaná ešte pred udalosťami vo februári 1948. Za výlučných obyvateľov Veľkej Moravy nepokladá len Slovákov. Kým jeho predchodcovia sa pokúsili situovať sídlo Metoda ku konkrétnemu miestu - Velehradu, inokedy na Devín, do Bratislavy, Stoličného Belehradu, Rábu, Ostrihomu, i Nitry, Bokes vyslovil mienku, že „ani jeden z týchto dohadov nie je takej presvedčivosti a oprávnenosti, aby nás plne presvedčil“²³³.

Hoci syntetická práca *Jána Dekana* (1919-2007) o dejinách Veľkej Moravy vyšla v roku 1951, kedy sa veda vydávala na cestu marxistického bádania, badať v nej tento vplyv len minimálne. Hoci doba príliš nepovoľovala riešenie konfesijných otázok a ani používanie istých termínov, v diele Jána Dekana nájdeme i označenie „vierozvestovia“ i „byzantskí misionári“.²³⁴ V jeho práci sa vyskytuje už aj údaj o tom, že Rastislav vyslal posolstvo najskôr k pápežovi Mikulášovi I. Zaoberá sa tiež myšlienkou, ktorú nastolil už český historik *F. Hýbl* na začiatku 20. storočia, podľa ktorej je príchod Konštantína a Metoda v roku 863 labilný. Dôsledným využitím rôznych prameňov objasňuje politické aspekty príchodu solúnskych bratov. Predmetom výskumu Jána Dekana sa Veľká Morava zostala i v neskoršom období.

RAPANT, D.: Sborník Matice slovenskej, 1941, XIX, 150-162.; pôrov. POLÁCH, O.: Metropolitné sídlo sv. Metoda a Nitra. In: Historický zborník Matice slovenskej, 1946, IV, s.274-297, ktorý sa vyslovil nasledovne: „...je pochopiteľná snaha lokalizovať ťažište pôsobenia sv. Cyrila a Metoda na územie Slovákov, aby sa mohli takto ukázať ako prví nositelia kultúry u ostatných rečové príbuzných národov...“ BOKES, R: Slovenská vlastiveda IV. Dejiny. Bratislava 1946. NIEDERHAUSER, E.: „...megosztották az addig egységes szláv területet A hon-foglalás a lengyel, a cseh és a szlovák történeti irodalomban. In: Magyar Tudomány, 1995,102, č. 12, s. 1413. BOKES, R: c. d., s. 49.

Podotýkam, že „kriticky“ sa vyslovil na adresu J. Dekana B. Varsik, ktorý o knihe napísal: „Táto práca bola napísaná ešte v časoch, keď naša slovenská historická veda sa len dávala na cestu marxistického bádania, a preto nie div, že má isté nedostatky, keď sa na ňu dívame z dnešného zorného uhla nášho marxistického bádania o Ríši veľkomoravskej.“ VARSIK, B.: Úlohy slovenskej historiografie vo výskume staršieho obdobia feudalizmu (do konca 15. storočia). In: VARSIK, B.: Zo slovenského stredoveku. Bratislava 1972, s. 478.

Pri príležitosti milécentenárnych osláv príchodu Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu (1963) bolo usporiadaných viacero medzinárodných porád a boli zostavené spomienkové publikácie.²³⁵ V Brne vyšli štyri zväzky prameňov Magnae Moraviae Fontes Historici. Práce vtedajších najvýznamnejších historikov a archeológov - medzi inými *Františka Grausa* a *Josefa Poulíka*²³⁶ zohľadnil pri písaní dejín Byzancie i popredný oxfordský profesor Dimitri Obolensky.

I keď nejde o slovenských či českých historikov, v skratke sa zmienim o názore, ktorý rozvíril v oblasti výskumu o Veľkej Morave v 70-tych rokoch 20. storočia profesor (poľsko-maďarského pôvodu) univerzity v USA Imre Boba, ktorý sa snažil dokázať, že Veľká Morava za Rastislava ležala južne od rieky Drávy.²³⁷ Časť odbornej verejnosti považuje túto lokalizáciu za nepravdepodobnú, našli sa však i pokračovatelia jeho myšlienky v osobe maďarského historika Pétera Púspóki Nagya, ale i profesora Arkansas University Charlesa Bowlusa, či nemeckého historika Martina Eggersa, ktorý sa v osobitnej práci venoval aj arcibiskupstvom Metoda.²³⁸

Ďalším slovenským historikom, ktorý sa venoval i otázke príchodu Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu, bol *Peter Ratkoš* (1921-1987). Považoval za dôležité pripomenúť, že kresťanstvo sa na Veľkej Morave začalo šíriť už pred ich pôsobením. Nepovažuje preto za správne nazývať ich misionármi ani vierozvestami. Z veľkej časti eliminuje ich význam na poli cirkevnom a venuje sa len politickým dejinám, resp. významu prekladov Konštantína a Metoda.²³⁹

Súčasťou celoživotného bádania popredného slovenského medievalistu *Richarda Marsinu* (1923) sa stali i dejiny Veľkej Moravy, svoje názory publikoval v rôznych štúdiách. Venoval sa medzi iným „obrane“ povolenia slo-

Das Grossmährische Reich. Tagung der wissenschaftlichen Konferenzen des Archäologischen Instituts der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften. Brno-Nitra. 1.-4. X. 1963. Hg. V. František Graus - Jan Filip - Antonín Dostál. Praha 1966.

Napr. POULÍK, J.: Grossmähren und die Anfänge der tschechoslowakischen Staatlichkeit. Praha 1986.

BOBA, L: Moravia's History Reconsidered. A reinterpretation of Medieval Sources. The Hague 1971. Svoj neutrálny postoj vyjadril v recenzii popredný maďarský archeológ Cs. Bálint, vid': BÁLINT, Cs.: Magna Moravia a magyar Alföldön? In: Századok (CD), 1994-2003, Arcanum 2004.

EGGERS, M.: Das Erzbistum des Met'hod. Lage, Wirkung und Nachleben der kyrillomethodianischen Mission. München 1996.

RATKOŠ, P.: Slovensko v dobe veľkomoravskej. Košice 1988, s. 44-49.

vanskej liturgie na Veľkej Morave²⁴⁰, cirkevnej organizácii Veľkej Moravy²⁴¹. Činnosťou a pôsobením Konštantína a Metoda na Veľkej Morave sa zaoberal i významný slovenský byzantológ *Alexander Avenarius* (1942-2004).²⁴²

Po dobrovoľnom rozpade spoločného štátu Čechov a Slovákov podal nový pohľad na Veľkú Moravu i na pôsobenie Konštantína a Metoda vo viacerých prácach i významný český medievalista *Dušan Třeštík* (1933-2007).²⁴³

Približne v 90-tych rokoch minulého storočia sa rozšírila pod vplyvom prác historikov západnej Európy idea, podľa ktorej je potrebné isté historické udalosti „odmýtizovať“ predovšetkým od rôznych politických vplyvov. V roku 2005 vyšla i na Slovensku práca *Mýty naše slovenské*, v ktorej sa predstavitelia rôznych vedných disciplín vyjadrili i k problematike „trvalého dedičstva Konštantína a Metoda“ pre Slovákov, v ktorej sa uvádza medzi iným i názor, že Nitra nemohla byť sídlom Metoda, ale prozápadne orientovaného Wichinga.²⁴⁴ Načrtáva sa tu tiež, že v roku 863 sa vydali na cestu po nám dnes už neznámej trase. Absencia tejto informácie v historických prameňoch viedla k jednému z bočných výhonkov mytologickej tvorivosti.²⁴⁵

Ako v českej, tak i v slovenskej historiografii dochádza teda už nielen k rekonštrukcii mýtu o Veľkej Morave, ale i k dekonštrukcii.²⁴⁶

Na záver možno konštatovať, že i napriek nesporným pozitívam, ktoré sa spájajú s misiou Konštantína a Metoda, prelínanie sa praktickej každodennej politiky s interpretáciou tohto úseku dejín vystupuje do popredia zvlášť v pre –

" MARSINA, R.: Povolenie slovanskej liturgie na Veľkej Morave. In: Historický časopis, 18,1970, č.1, s. 4-16.

¹ MARSINA, R.: Cirkevná organizácia na Veľkej Morave. In: Velká Morava mezi východeni a západem. Sborník příspěvku na mezinárodní vědecké konference. Ed. GALUSKA, L.-KOUŘIL, P.-MÉRINSKÝ, Z. Brno, Archeologický ústav Akademie věd České republiky 2001, s. 291-296.

¹² Vid' napr. Byzantská kultura v slovanskom prostredí v VI.-XII. storočí (k problému recepcie a transformácie). Bratislava 1992.

¹³ Napr. TŘEŠTÍK, D.: Vznik Velké Moravy. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001.; TŘEŠTÍK, D.: Místo Velké Moravy v dejinách. (Ke stavu a potřebám bádání o Velké Morave). In: Český časopis historický, 97,1999, č. 4, s. 689-727, kde uvádza: „Od té doby, kde už Velká Morava není obligátním prvním společným státem Čechů a Slováků a kdy se stala na jedné strane „Velkoslovenskou říší“ a na druhé jednou z kapitol moravské vlastivedy, si s ní totiž vskutku nevime dost dobre rady...“

⁴⁴ TURČAN, V.: Cyril a Metod - trvalé dedičstvo? In: Mýty naše slovenské. Zost. Krekovič, E. Mannová, E.-Krekovičová, E. Bratislava 2005, s.39. O Veľkej Morave ako mýte tiež: ŠTEFANOVIČOVÁ, T.: Mýty o počiatkoch slovenských dejín. In: OS, 2000, č.7, s.24-27. Podľa môjho názoru zo všetkých najkritickejší pohľad: HA-DLER, E:c.d.,s.155-170.

^{HS} Mýty naše... c.d., s. 37.

^m O pohľade na súčasnú rekonštrukciu mýtu o Veľkej Morave na Slovensku vid': HA-DLER, E:c.d.,s.169.

lomových, revolučných, resp. pri zásadnejších spoločenských a štátoprávných premenách. Zmeny mali za následok časté prehodnocovanie histórie podľa aktuálneho ideovo-politického, či štátoprávneho modelu.²⁴⁷

Summary. BYZANTINE MISSIONS IN THE LIGHT OF SLOVÁK AND CZECH HISTORIOGRAPHY. In her article, the author tried to show the overview of the most important changes in opinions which appear in the most representative works of Slovák and Czech historiography dealing with the activities of Constantine and Meťho-dius in Great Moravia. In certain periods of time, the opinions of Slovák and Czech researchers complemented, and, at least, influenced each other. The work of Czech historian F. Palacký influenced entire generations of historians. Slovák scholars F. V. Sasinek and J. Botto dealt with this issue. Both authors relate the question of Constantine and Methodius coming and activity to Slovaks. Botto sees the extinction of Slavonic service in Great Moravia as the foreboding of the decline of entire Moravia. New geographic - political units were established and the idea of Cze-choslovakism grew stronger after World War II. This idea had impact on the next generation of historians who started to emphasize the importance of Constantine and Methodius' coming to Czechs and Slovaks. Political changes in Europe in the 1930s had impact on the results of scientific research also in some other central European countries. The idea of that period is explicit also in the work of F. Hrušovský. He thinks that Svätopluk went off Methodius because he reproached him for his sinful life, and, in spite of his hate to Germans, Svätopluk supported rather German priests, mainly Wiching, a bishop of Nitra. The central issue of researchers was also the position of Methodius' seat to particular places. Velehrad, Devín, but also Bratislava, Stoličný Belehrad, Ráb, Ostrihom, and Nitra came into consideration. J. Stanislav situated his seat in Nitra, but his line of reasoning met with opposition in the person of Daniel Rapant. After World War II, many central and east European countries were part of the sphere which was under the influence of Soviet Union, what had the impact on the results of scientific research, too. Stronger influence of Marxist ideology showed in the works of P. Ratkoš and B. Varsik, weaker also in the work of F. Bokes, J. Dekan and others. In the last century we witness the move from myths related to this period of history, mostly from influences of various (political) ideologies, what is mainly the merit of D. Třeštík in Czech Republic. In Slovakia the book called Our Slovák Myths was published.

KAMENEC, L: Stereotypy v slovenských dejinách a v slovenskej historiografii. In: OS, 1998, č. 3, s. 3-5.